

Tidsskriftet Fønix, Årgang 2018, s. 46–55

Semiotiske læsninger af Johannes' Åbenbaring - Geert Hallbäck in memoriam

Jesper Tang Nielsen, lektor, ph.d.

*Dette værk er licenseret under en Creative Commons Kreditering-
IkkeKommerciel-IngjenBearbejdelse 2.5 Danmark Licens.*

Tidsskriftet Fønix
www.foenix1976.dk
ISSN 2446-175X

Semiotiske læsninger af Johannes' Åbenbaring

*Geert Hallbäck in memoriam*¹

Når man kendte Geert Hallbäck er det ingen overraskelse, at samlingen af artikler om Johannes' Åbenbaring vidner om en uovertruffen viden. Hallbäcks viden var notorisk encyklopædisk. Johannes' Åbenbaring og apokalyptik er blot et ud af utallige områder, hvor Hallbäck var ekspert. Det er heller ikke overraskende, at bogen *ikke* vidner om en nævneværdig udvikling i hans forståelse af skriftet. Fra begyndelsen ligger hovedtrækkene i Hallbäcks opfattelse af Johannes' Åbenbaring fast. Den ændrer sig ikke mærkbart gennem årene, selv om han inddrager mange forskellige temaer og belyser skriftet fra vidt forskellige perspektiver. Typisk for ham refererer han i bogens sidste artikel med tilslutning til de tolkninger, som han fremsatte i den første artikel et kvart århundrede tidligere. Atypisk for Hallbäck er det derimod, at han et enkelt sted afslører en sprække i sin tolkning. Han løfter sløret for, at der bogstaveligt talt bliver en rest tilbage, som ikke passer gnidningsfrit i den firkant, som ellers er grundlaget for hans forståelse. Resten er hundene og troldmændene og alle de andre, der må blive uden for det himmelske Jerusalems mure ifølge 22,15. Ganske vist er der ingen problemer med det vers i den ene sammenhæng,

1 Artiklen er en let bearbejdet version af mit indlæg ved lanceringen af Geert Hallbäcks bog *Johannes' Åbenbaring og apokalyptik* (red. G. Buch-Hansen, T. Engberg-Pedersen og S. Holst; København: Eksistensen 2018) d. 2. marts 2018. Arrangementet var samtidig et mindeseminar for Geert Hallbäck, der døde natten mellem d. 30. og 31. august 2017. Hallbäck ville være fyldt 70 år d. 10. marts 2018.

hvor det optræder i bogen. Her underbygger det tværtimod en overbevisende læsning af Åbenbaringen gennem Jacques Derridas briller. Men det generer, for det udfordrer den grundlæggende forståelse af den transformation, som Åbenbaringen ifølge Hallbäck gennemfører. Jeg kommer tilbage til det, efter jeg har præsenteret de grundlæggende semiotiske strukturer i Hallbäcks fortolkning af Johannes' Åbenbaring.

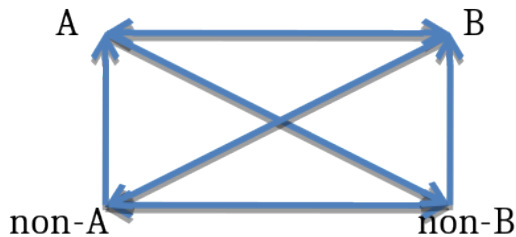
Hallbäcks læsning af det semiotiske forløb i Johannes' Åbenbaring

Hallbäck havde udset sig Johannes' Åbenbaring 'af tilbøjelighed', som han udtrykker det. Til tider teoretiserede han over sådanne tilbøjeligheder. Han mente, at man interesserer sig for bestemte tekster, fordi man kan genkende det produktive ubehag, som har fremkaldt teksten. Eller man kan genkende sit eget ubehag i teksten. Tekster bliver nemlig ifølge Hallbäck til af ubehag, når noget generer, som man må bearbejde og skrive sig tilrette med. Læseren skal kunne relatere til dette ubehag for at blive berørt af teksten, ellers lader den en kold.

Jeg kan vist godt tillade mig at sige, at Hallbäck ikke var ked af, at han blev berørt af netop Johannes' Åbenbaring. Den hermeneutiske resonans mellem Johannes' Åbenbaring og Hallbäck bestod i en fælles skepsis over for forholdene i verden. I Åbenbaringens tilfælde antog denne skepsis ganske vist – og heldigvis for det – mere konflikтуelle former, end den gjorde for Hallbäck. Ligheds-punktet bestod i, at ingen af dem principielt kunne se nogen vel-signelse ved at være forenet med verden i dens nuværende skikkelse. Tværtimod! Foreningen var ulyksalig; adskillelsen vil være lyksalig. Eller man kan sige det på semiotisk, som Hallbäck gør i sin første artikel og gentager flere gange: Johannes' Åbenbaring omhandler en transformation fra en *dysforisk konjunktion* til en *euforisk disjunktion*.

Måske lyder det som en underlig terminologi. Sådan talte man i Aarhus i firserne, hvor Hallbäck i en kortere periode var ansat. Der var endda en hel ordbog over dette specielle sprog.² Man – og med 'man' mener jeg foruden Geert Hallbäck Hans Jørgen Lundager Jensen og Ole Davidsen samt Peer Aage Brandt, der var et sted i baggrunden – var inspireret af den litauisk-franske semiotiker A.J. Greimas, som Hallbäck studerede hos i Paris.

Greimas fremsatte en generel teori om betydning, som kan sammenfattes i den såkaldte semiotiske firkant. Den har Hallbäck tegnet på tavler mange gange i løbet af årene, derfor skal den også gengives her:

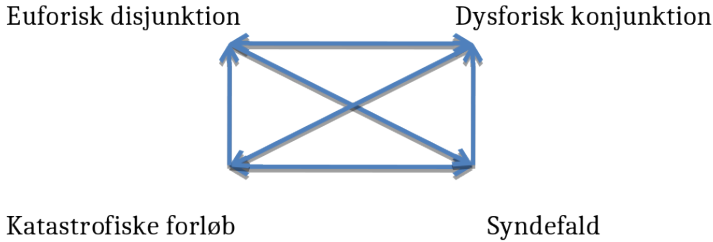
Firkanten systematiserer og udbygger den grundlæggende strukturalistiske pointe, at mening opstår af forskelle. A bliver meningsgivende ved at stå i modsætning til B. A og B er i en kontrær relation, fordi de gensidigt forudsætter hinanden: 'Ja' får mening ved at være modsætning til 'nej'; 'liv' til 'død'; 'kultur' til 'natur' osv. Men det er ikke nok for Greimas, for de enkelte termer står jo også i relation til deres negation. Forudsætningen for, at A giver mening er ikke alene B, men også det, der ikke er A,

2 A.J. Greimas og J. Courtés, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Paris: Hachette 1980) Dansk oversættelse: *Semiotik, sprogteoretisk ordbog* (oversat af P.Aa. Brandt og O. Davidsen; Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 1988).

nemlig $\neg A$, non-A, som er A negeret. Og ligeledes med B. A og B står i kontradiktoriske relationer til deres negationer, for så vidt begge dele ikke kan være tilstede samtidig. Tilstedeværelsen af A forudsætter netop fraværet af det negerede A, non-A. 'Ja', kræver fraværet af 'ikke-ja', 'Liv' kræver fraværet af 'ikke-liv', 'kultur' af 'ikke-kultur' osv. Til gengæld gælder det i en ægte semiotisk firkant, at negationen af den første term (A) er komplementær til den anden term (B), i den forstand at negationen af A, non-A, står i et komplementært forhold til B, ligesom negationen af B, $\neg B$, komplementerer A. Dynamisk udtrykt må A negeres for at man kan komme til B. 'Ikke-ja' fører til 'nej', 'ikke-liv' til 'død', 'ikke-kultur' til 'natur' osv. Den model kan man få rigtigt meget sjov ud af.

Hallbäck's grundlæggende forståelse af Johannes' Åbenbarings overordnede forløb udtrykker han i den firkant: Udgangspunktet er de troendes ulyksalige samvær med de ikke-troende i verden. Det er en *dysforisk konjunktion*. Hvis den tilstand skal ændres, må den først negeres. Det sker i Åbenbaringen, når verden går under i død og ødelæggelse. Hallbäck kalder det *katastrofiske forløb*. Og når dommen falder, der skiller de ikke-troende fra de troende. Det kalder Hallbäck *krisis-begivenheder*. Disse hændelser medfører verdens undergang og resulterer i de ikke-troendes fortabelse og de troendes frelse. Semiotisk udtrykt er det den negering af den *dysforiske konjunktion*, der er forudsætningen for at vende tilbage til den *euforiske disjunktion*, hvor det hele begyndte. For med den semiotiske firkant kan man nemlig også rekonstruere det katastrofiske forløb, der resulterede i den *dysforiske konjunktion*. Det findes i Bibelens anden ende og kaldes syndefaldet. Eksklusionen fra Edens have medførte den eksistens i verden, som katastroferne og dommene i Johannes' Åbenbaring befrier de troende fra.

Derfor er *disjunktionen euforisk*. Sat op i den semiotiske firkant ser den tolkning således ud:

Målet for Johannes' Åbenbaring, det slutpunkt som alle ulykkerne og ødelæggelserne stræber mod, er ifølge denne model at blive fri for denne verden med dens ikke-troende magthavere og deres tilhængere. Alle, som kæmper imod sandheden og elsker løggen, skal fjernes og kastes i ildsøen sammen med den sataniske magt, som de hylder. Til slut bliver der kun de troende tilbage, som har erkendt sandheden, og derfor kan have et uendeligt paradisisk samvær i det himmelske Jerusalem.

Resten og min tolkning

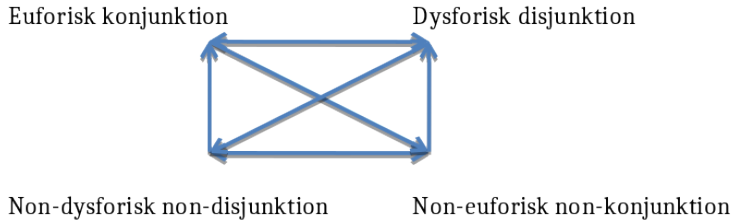
Det var Hallbäck grundlæggende forståelse, og nu kommer resten. Som nævnt indledningsvis, er der nemlig en irriterende rest, der destabiliserer tolkningen. Den dukker op i bogens artikel om Derrida. Det viser sig nemlig, at *disjunktionen* ikke er fuldstændig, men snarere er en udsættelse. De troende udskilles ganske vist fra de ikke-troende for at indlemmes i det nye Jerusalem, men de ikke-troende udraderes ikke; de er sat udenfor. Uden for portene til det nye Jerusalem er hundene, troldmændene, de utugtige, afgudsdyrkerne og enhver, der elsker og øver løgn (22,15). Endeligheden har ingen ende, siger Hallbäck. Den tages med over i uendeligheden som det nødvendige udsatte, udskudte og undertrykte

supplement, uden hvilket der ingen uendelighed ville være. *Disjunktionen* kan kun gennemføres, fordi adskillelsen ikke er fuldstændig. Det adskilte og udskilte forbliver som en rest, taberne, som de troende vindere kan forlade udenfor, når de går gennem Jerusalems porte.

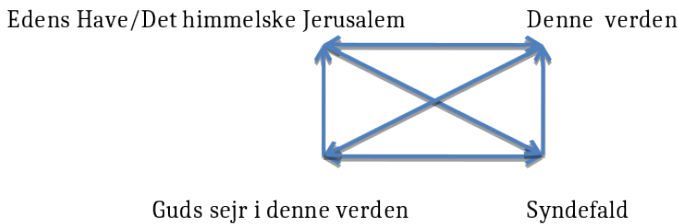
Her går de ind til en *euforisk konjunktion* med Gud og Lammet. Den *euforiske disjunktion* fra verden viser sig blot at være et nødvendigt skridt på vejen. Den konsekvens har Hallbäck ikke draget. For ham bliver kulminationen på Åbenbaringen selve adskillelsen fra de ikke-troende. Derfor bliver de udsatte overlevende hunde, troldmænd osv. et problem. Men det behøver de ikke være, hvis nedbrydelsen af verden er en forudsætning for oprettelsen af den nye himmel og den nye jord, og adskillelsen fra de ikke-troende blot baner vejen for de troendes indlemmelse i det himmelske Jerusalem, hvor Gud selv er nærværende. Således får vi en anden version af den grundlæggende semiotiske model. Udgangspunktet og endemålet er den *euforiske konjunktion*, hvor der er lykkeligt samvær med Gud. Gennem det katastrofiske forløb, som semiotisk svarer til positionen *non-dysforisk non-disjunktion*, fordi Gud faktisk agerer i verden (*non-disjunktion*) til gavn for de troende (*non-dysfori*), nedbrydes den *dysforiske disjunktion*, som er den aktuelle verdens tilstand, fordi Gud er ulykkeligt fraværende.

Den er nemlig opstået gennem et andet katastrofisk forløb, da mennesket vendte sig fra Gud på grund af slangens fristelse. Det er den semiotiske position *non-euforisk non-konjunktion*, fordi mennesket forlod Gud (*non-konjunktion*) og opnåede en viden, der nedbrød den umiddelbare lykke i Edens Have (*non-eufori*). Åbenbaringen vender om på denne tilstand, når den afslører, at verden, dens sataniske magthavere og deres ikke-troende tilhængere skal kastes i ildsøen og udstødes, så de troende, hvis navn står i livets

bog, kan være sammen med Gud til evighed. Den præcise semiotiske model ser altså således ud:

Den svarer til følgende forløb:

I denne model er kulminationen det uendelige samvær med Gud i det himmelske Jerusalem. Forudsætningen for det er destruktionen af denne verden og adskillelsen fra de ikke-troende. At de forbliver udenfor som de udelukkede og derved er endelighedens udsatte supplement til uendeligheden ændrer ikke den evige forening med Gud, der er målet for Johannes' Åbenbaring.

Afslutning og spørgsmålet om politik

Når man kendte Geert Hallbäck, for nu at vende tilbage til indledningen, er det ganske angstfremkaldende at udfordre hans grundlæggende opfattelse af Johannes' Åbenbaring. For vi læser temmelig forskelligt, selv om firkanterne muligvis ligner hinanden for

det utrænede øje. Hallbäck's firkant placerer miseren i de troendes samvær med de ikke-troende. Det er den, der skal ændres gennem katastroferne og *krisis*-begivenhederne. Jeg ser problemet i verden i det hele taget, fordi Gud ikke er nærværende deri. Det er den situation, der ændres, når Gud sejrer over verden og installerer en ny himmel og en ny jord. Vi opfatter tekstens produktive ubehag forskelligt. Hallbäck mener, at ubehaget i Johannes' Åbenbaring stammer fra forholdet til denne verdens magthavere og deres følgesagtige tilhængere. Det burde være de troende, der havde magten. Jeg ser det i ubehaget ved verden i almindelighed. Den burde være en Guds verden, men det er en Satans verden.

Jeg tænker, at en af årsagerne til de forskellige semiotiske fortolkninger, ligger i vores forskellige opfattelse af den tidligste kristendom og politik. Hallbäck insisterer på de kristnes engagement i verden. Man skal ikke underkende deres politiske ambition, siger han. Han forstår derfor Johannes' Åbenbaring som et politisk skrift, der modsætter sig den aktuelle politiske magt, fordi den står imod de troende. De troende burde have haft magten på jorden, så havde alting været bedre. Heri ligger naturligvis en optimistisk tro på, at tingene kan være anderledes og bedre på jorden.

Den optimisme tror jeg, at Hallbäck principielt delte. Ubahaget ved denne verden stammede fra dens aktuelle miserable tilstand, fordi magthaverne og opinionsdannerne alt for ofte ikke har den rigtige holdning eller den rette forståelse. Det var ikke et principielt og generelt ubehag ved verden. Kun således kan man forklare hans nysgerrighed og interesse for stort set enhver kulturel frembringelse og alle menneskelige fænomener. Derfor fokuserede han sin læsning af Johannes' Åbenbaring på forholdet til magthavere, som skriftet ifølge ham stod i en politisk modsætning til. Han mente, at det voldsomme og voldelige opgør med verdens magter

dækkede over et politisk håb om, at de kan fratages magten, så verden kan blive et bedre sted.

Jeg tvivler på, at Åbenbaringen delte den optimisme. Jeg mener, at den ser denne verden som et fundamentalt fordærvet sted. Principielt kan tingene ikke blive bedre på jorden, fordi det er på jorden. Forholdet til magthaverne er ikke politisk, men mytologisk. De er repræsentanter for Guds sataniske modmagt og kan ikke være andet, fordi de er denne verdens magthavere. Derfor skal de udraderes og verden skal nedbrydes, så der bliver plads for en ny himmel og en ny jord. Det tusindårige interimsrige, hvor de kristne skal være konger med Kristus (kap. 20), er netop blot en indholdstom mellemtilstand. Åbenbaringen indeholder ingen vision for, hvordan den periode skal være, for det interesserer ikke Johannes. Det gør derimod den endegyldige destruktion, som skal resultere i det samvær med Gud, som netop ikke kan finde sted på denne jord.

Muligvis – sandsynligvis – er min læsning af den type, som Hallbäck ikke giver meget for. Han vil mene, at den negligerer den konkrete vold og blodsudgydelse i Åbenbaringens kamp mod de aktuelle politiske magthavere til fordel for en principiel konflikt mellem kristne og verden. Jeg tænker, at denne bevægelse ligger i Åbenbaringen selv. Det konkrete ubehag ved at befinde sig i en ubehagelig verden med ubehagelige magthavere har bevirket en principiel uvilje mod denne verden og dens mennesker samt en principiel fornøjelse ved deres blodige endeligt. Af samme grund kan jeg ikke se det som en indvending mod tolkningen af Johannes' Åbenbaring, at man ikke har kunnet konstatere en konkret konfliktsituation mellem kejsermagten og de kristne i andre kilder. For at etablere den mytologiske modsætning mellem Gud og Satan som magter bag modsætningen mellem denne verdens herskere og de kristne, kræver det ikke andet end en oplevelse af

modstand. Det kan være en nok så lille bagatel. Når den forstås i den grundlæggende apokalyptiske modsætning mellem den hinsidige himmel og den dennesidige jord samt en kommende frelses-tid og en nuværende fortabelsestid, får den kosmiske dimensioner. Det er netop, fordi de specielle konflikter bliver blæst op på et generelt niveau, at Åbenbaringen kan bruges i enhver konflikt, så selv det mindste ubehag og en bagatelagtig modstand kan ses som Satans værk.

Satans er det i hvert fald, at Geert Hallbäck ikke kan fortælle, hvorfor han har ret, og jeg tager fejl. Det havde gjort diskussionen langt mere interessant.